

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Chr. Andersen og H. P. Hanssen: Naturfredningsarbejdet i Sønderjylland. — Cl. E.: Moralbilleder fra det 17. Aarhundrede. — Cl. E.: Fra Svenskertiden. — Samleren.

Nr. 10. — 1. APRIL 1929. — 5. Aarg.

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . Kr. 50.000.000

Reservefond 31.016.061

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG - VARDE

Biler udlejes H. Jensen Toft

altid pæne og under paalideligt

Førerskab.

Ogsaa over Grænsen.

Humlekærren, Tønder

Tel. 255.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund for Sønderjylland“

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk Maanedsskrift“

Udsigt over Munkemølle ved Flensborgfjord, i Baggrunden de fredede Skrænter ved Rinkenæs.

Naturfredningsarbejdet i Sønderjylland.

Af Dommer Chr. Andersen og fhv. Minister H. P. Hanssen.

(Efter „Dansk Naturfredningsforenings Aarskrift“).

Efter Redaktionens Opfordring skal vi her give en kort Fremstilling af det Fredningsarbejde, der i det siden Genforeningen forløbne Tidsrum er foretaget i Aabenraa Amt; vi har intet Kendskab til, i hvilket Omfang der er foretaget Fredningsforanstaltninger i de 3 andre sønderjydske Amter, dog selvfølgelig Fredningen af Dybbøl Skanserne undtaget, men denne Fredning, som er gennemført ved særlige Foranstaltninger, er sikkert Aarskriftets Læsere bekendt.

Af større Fredningssager har Nævnet gennemført følgende:

I. I 1923 er en Gaardejer Jørgen Boysen i Bækken ved Rinkenæs tilhørende højt beliggende Skrænt ud imod Flensborg Fjord og bevokset med Bøgetræer blevet fredet.

Sagen blev rejst paa Foranledning af Lærer ved Rønshoved Højskole Erik Spur, idet Bøgetræsbevoksningen var den sidste Rest af en tidligere større Bevoksning, og der var Fare for, at den kunde blive omhugget.

Ejeren stillede sig meget forstaaende og i Henhold til Naturfredningslovens § 1 blev Skrænten derefter i det Omfang, hvori den endnu findes beplantet, fredet „som et Omraade, som paa Grund af sin Skønhed og Ejendommelighed har væsentlig Betydning for Almenheden“.

I Erstatning for fremtidigt Afsavn af Brændselshugst og Indgreb i Ejerens Raadighedsret over det fredede Areal har Ejeren modtaget en Erstatning, med hvilken han erklærede sig tilfreds, og som Overfredningsnævnet har godkendt.

II. Paa Foranledning af Borgerforeningen i Graasten har Nævnet i 1925 i og ved Graasten foretaget følgende Fredninger:

Den Nord for Graasten liggende saakaldte „Hjertehøj“ med omliggende Mark og de paa Højen og Marken værende Trægrupper imellem den saakaldte Dyrehave og Landevejen Graasten-Aabenraa er blevet fredet. Fra „Hjertehøj“ og den tilliggende Mark er der en enestaaende smuk Udsigt

Den fredede „Hjertehøj“ Nord for Graasten.

over Graasten Slot og By. Ifølge Fredningskendelsen skal Arealet, som tilhører Staten som Ejer af Graasten Gods, henligge i permanent Græs, og Domæneforvaltningen, der under Forhandlingerne var repræsenteret ved Domæneforvalter Refshauge, samt Forpagteren af Graasten Hovedgaard, Hr. Mathiesen, har under Forhandlingerne udvist stor Imødekommenhed. Domæneforvaltningen skal ifølge den afsagte Kendelse i en Bredde af ca. 1 m vedligeholde den nuværende Gangsti, der fra Graasten-Aabenraa Vejen over „Hjertehøj“ fører til Dyrehave, saaledes at Offentligheden til enhver Tid har fri Adgang til „Hjertehøj“.

Fredningen er gennemført uden nogen Erstatning.

III. En i en privat Have i „Kunkel“ tæt ved Graasten beliggende Høj bevokset med store Lindetræer er blevet fredet uden nogen Erstatning til Ejeren, da denne ikke kunde siges at have lidt noget Tab ved Fredningen af Højen med dennes Bevoksning.

IV. Flere Graasten Kommune tilhørende hundreaarige gamle karakteristiske Egetræer, tildels staaende ved offentlig Gade eller Vej, er takket være Graasten Sogneraads Forstaaelse ligeledes blevet fredet.

V. I 1925 er ligeledes blevet foretaget Fredning af en Frøken Anna Andresen tilhørende Sandstensklippe, beliggende paa hendes Gaard i Sten-

toft ved Stollig. Ejerinden erklærede sig villig til uden Vederlag at lade en Deklaration om Fredning af den omtalte geologiske Formation indføre paa hendes Ejendom i Tingbogen.

VI. I 1924 er ligeledes takket være Ejerens Imødekommenhed uden Erstatning foretaget Fredning af et mindre Areal i Fladsten Mose, paa hvilket Areal fandtes voksende en stor botanisk Sjældenhed, nemlig et

Den fredede Del af „Den gamle Oksevej“ ved Hovslund syd for Immervad — den vestlige Del.

Stargræs-Carex polygama. Denne Fredning er foranlediget af Hedeselskabets Konsulent, Amtsvandinspektør Klintø. Ejerne, Gaardejerne I. H. Berg, Stollig, Hans C. Hemmet, Fladsten og Carl Jepsen, Bodum, har stillet sig forstaaende til Fredningen og frafaldet Erstatning, ligesom de har indvilliget i, at en Deklaration om Fredningen indførtes paa deres respektive Ejendomme i Tingbøgerne.

VI. Som et Led i Fredningen af de mest karakteristiske Dele af den saakaldte „gamle Oksevej“, der lige fra Oldtiden førte fra Nørrejylland gennem Slesvig til Hamborg, og som før Jernbanernes Anlæg i Studedrifternes Tid spillede en overordentlig Rolle som Færdselsaare, har Nævnet paa Foranledning af Rentier Ankersen, Ustrup, foretaget en Fredning af det gamle Underløb for Immervad Aa paa det Sted, hvor Aaen løber under Oksevejen i Grænsen mellem Vedsted og Østerløgum Sogne og i Amtsgænsen mellem Aabenraa og Haderslev Amter. Paa Broens Midte findes 2 Stene med Inskription fra 1787, udvisende, at Skellet mellem Haderslev og Aabenraa Amter gik i Midten af det gamle Underløb af Immervad Aa, saaledes at Stenene angav Midtlinien. Østerløgum Sogneraad, som har Vedligeholdelsespligten med Hensyn til Broen og Underløbet, har erklæret sig villig til at frede og vedligeholde saavel Broen med Skelstenene og

Underløbet under Broen i dets nuværende Omfang og Tilstand. Nævnte Fredning er truffet i Samraad med Naturfredningsnævnet i Haderslev Amt.

I Forbindelse med fornævnte Fredning af Immervad Broen med Underløb har Nævnet i større Udstrækning foretaget Fredning af nogle af de mest karakteristiske Strækninger af den „gamle Oksevej“. Fredningen er paa Grund af de interesserede Lodsejeres Velvilje sket uden Erstatning.

Fredet Del af „Den gamle Oksevej“ syd for Immervad — den østlige Del.

I Bommerlund Plantage, tilhørende Statsskovvæsenet, er saaledes en Strækning af Vejen regnet fra Skovgrænsen imod Nord og paa den nordligste Del imod Vest begrænset af et gammelt Stendige fredet. Strækningen, som er flere hundrede Meter lang, er fredet saaledes, at den forsaavidt angaar den sydligste Strækning skal henligge som lyngklædt og altsaa ikke maa opløjes, i samme Omfang, i hvilken den nu Vest for den for Tiden benyttede Vejbane er bevokset med Lyng. Hvad den nordligste Strækning angaar — fra Stoltelund Vejen og indtil Skovgrænsen — skal det Stykke af Vejen, som ligger vest for den nu benyttede Vejbane og begrænses af det omtalte Stendige, efterhaanden som den nuværende Beplantning af Naaetræer hugges, ikke fremtidig beplantes, men skal henligge fri for Beplantning, saaledes at Arealet efterhaanden antager det samme lyngklædte Udseende som den sydlige Del af Strækningen. Ved denne Fredning er det omtalte gamle karakteristiske Stendige blevet sikret imod Ødelæggelse ved Salg af de i Diget siddende Sten, ligesom Stendiget, efterhaanden som Naaetræsbevoksningen, der nu tildels skjuler det, fjernes, vil komme til sin Ret.

I Tilslutning til Fredningen af det nævnte Stykke „Oksevej“ har Nævnet i Samraad med Holbøl Sogneraad foretaget en Fredning af den

sidste tilbageværende Rest af det oprindelige gamle Vadested over Gejlåa øst for den over Gejlåa førende Bro.

Paa den Del af „Oksevejen“, der løber mellem Rødekro og indtil Højderyggen Syd for Immervad, er den eneste Strækning, hvor Vejen endnu kan siges at henligge i sin antageligt oprindelige Bredde, beliggende paa Bakken Syd for Immervad, og mod Vest begrænset af den Gaardejer Thomas Schmidt i Hovslund tilhørende Mark.

Den fredede Del af „Den gamle Oksevej“ ved Skovby i Vedsted Sogn.

Gaardejer Schmidt har stillet sig meget forstaaende over for Fredningen af det gamle Vejareal og er indgaaet paa uden Vederlag at flytte Hægned imod Vest tilbage til det gamle Grænsedige mod Vest, ligesom Østerløgum Sogneraad paa Kommunens Vegne erklærede, at Sogneraadet var villig til uden Vederlag at lægge Fredningsdeklaration paa det Kommunen tilhørende Areal, beliggende Øst for den nuværende benyttede Vejbane, indtil det gamle Grænsedige imod Øst. Den omhandlede fredede Strækning er ca. 150 Meter lang og har i Midten en Bredde af 49 Meter; her har sandsynligvis i sin Tid været en saakaldt „Liggeplads“ for Drifterne.

Af Fredningsnævnet for Haderslev Amt er der i Tilslutning til de af Aabenraa Amt foretagne Fredninger af Dele af „Oksevejen“ foretaget Fredning af en overordentlig smuk Strækning af den gamle Vej, beliggende ved Skovby i Vedsted Sogn, en Strækning, hvor Vejen som Hulvej er begrænset af høje Skrænter, til Dels med Bøgetræsbevoksning og om Sommeren med en rig Underbund af store Bregner.

VIII. Paa Foranledning af Pastor Moos, Klipleve, har Nævnet foretaget en Fredning af en paa Enkefru Metha Petersens Ejendom liggende Kæm-

pehøj. Denne Høj er beliggende lige ved Krydset, hvor Vejen Kliplev-Bjerndrup skærer „Oksevejen“ sydøst for Vejkrydset, og benævnes sammen med en anden Høj, beliggende nordvest for Vejkrydset, „Jernishøjene“. Sidstnævnte Høj, der paa Grund af Afgravning allerede var delvis ødelagt, lykkedes det paa Grund af Ejerens urimelige Krav paa Erstatning ikke at frede, hvorimod den store Høj frededes mod en Erstatning, hvilken fastsattes af Overfredningsnævnet.

Den paa Nævnets Ininitiv gennemførte, nye og tiltalende Bebyggelse ved Krusaa-Krydset.

IX. Mod Erstatning er Gaardejer Jørgen Andersen, Dyrehave, Løjt Sogn, indgaaet paa at frede en saakaldt „Skaalsten“, beliggende paa hans Ejendom, til hvilken Sten Ejeren ifølge Kendelsen skal finde sig i, at der føres en Fodsti fra den offentlige Vej Aabæk-Dyrehave.

X. Ligeledes har Fredningsnævnet mod Erstatning fredet en paa Gaardejer Peter Nissens Ejendom „Stenkistegaarden“ pr. Kliplev beliggende Stendysse fra Oldtiden, der har særlig Interesse, fordi det er den vestligste Oldtidsgrav fra Stenalderen, som man hidtil har paavist i Sønderjylland.

XI. Som det vil være Aarsskriftets Læserø bekendt, er der paa det sydvestlige Hjørne af Vejkrydset ved Krusaa opført en hæsliq Bygning, der gav Anledning til, at den Sten, der paa dette Hjørne var blevet rejst til Minde om Kongens Møde med de Syd for Grænsen boende Danskere den 12. Juli 1920, er blevet flyttet over paa det modsatte sydøstlige Hjørne. Sagen rejstes bl. a. af Danmarks Naturfredningsforening paa et Møde i Rigsdagen, og paa særlig Foranledning af Sønderjydsk Forening for Ribe Amt blev Stenen flyttet over paa det sydøstlige Hjørne. (Se Danmarks Naturfredningsforenings Aarsskrift 1926-27 Side 40 og 41). Det Sted, hvor Stenen nu staar, er derefter blevet fredet.

For saavidt muligt at forhindre en lige saa afskrækkende Bebyggelse ved Vejkrydsets nordøstlige og nordvestlige Hjørner, har Nævnet taget Initiativet til, at en Bebyggelse her fremtidig ikke kan finde Sted uden Nævnets Godkendelse, herom nedenfor. Nævnet har anmodet Amtsvejvæsenet, der ejer de yderste Arealer af samtlige 4 Vejhjørner, om at planere Arealerne og beplante dem med lave Buske eller lignende.

Udsigt over den fredede og i Naturtilstand henliggende Del af „Bjergskov“ ved Herregaarden Søgaard.

I Forbindelse med Ordningen af Vejkrydset ved Krusaa har Nævnet derhos i Forstaaelse med Ejeren af det nordvestlige Hjørne, Smedemester Jørgen Lorenzen, som i Forvejen havde opført en Træbarak paa sin Grund, afsagt Kendelse, ifølge hvilken Lorenzen, som bl. a. ønskede at opføre en Værkstedbygning med tilhørende Beboelse paa Grunden, bl. a. er indgaaet paa, at en Arkitekt skal udarbejde Tegning og Overslag til Bygningerne, at der paa det ham tilhørende Grundstykke lægges den Servitut, at det ikke maa bebygges uden Fredningsnævnets Samtykke, ligesom Nævnet skal godkende Planer og Tegninger, hvorhos Ejeren er forpligtet til at fjerne den paa Grundstykket liggende Barak.

For de Indskrænkninger i Ejeren's Dispositionsbeføjelser over Grunden og for det Tab, han lider ved, at han ikke har kunnet opføre en Bygning til Beboelse og Værksted i Tilslutning til den bestaaende Barak og efter en af ham selv udfærdiget — landskabeligt set — i høj Grad afskrækkende Tegning, har Nævnet ved sin Kendelse, der senere blev godkendt af Overfredningsnævnet, ydet Ejeren en Erstatning, ligesom det offentlige har afholdt Udgifterne til Arkitekthonorar til den nye tiltalende Beboelsesbygning med tilhørende Værkstedbygning, der nu er opført paa Hjørnegrunden.

Efter Overenskomst med Domæneforvaltningen, repræsenteret ved Domæneforvalter Refshauge som Ejer af Krusaagaard, er der truffet den Ordning, navnlig efter Henstilling af Overfredningsnævnet, at der uden Vederlag af den Domænevæsenet tilhørende Jord, beliggende ved det nordøstlige Hjørne af Svinget ved Krusaa, begrænset mod Syd af Landevejen til Sønderborg mod Vest af Landevejen til Aabenraa, fredes et kvadratisk Areal i en Længde af 100 m mod Vest langs Aabenraa-Vejen, 100 m mod Syd langs Sønderborg-Vejen og mod Nord og Øst af to retvinklede Linier paa 100 m hver, regnet fra de to 100 m Strækningers Endepunkt henholdsvis langs Sønderborg-Vejen og Aabenraa-Vejen.

XII. Endelig har Fredningsnævnet foretaget en Fredning af et større Areal af den saakaldte „Bjergskov“, beliggende umiddelbart Øst for Landevejen Flensborg-Aabenraa kort før den gamle Herregaard Søgaard, til hvilken den største Del af det fredede Areal hører. Fra Bakkerne i Bjergskoven, der for det fredede Areals Vedkommende iøvrigt ikke er bevokset, naar undtages noget smukt Bøgekrat, er der en meget smuk Udsigt navnlig mod Vest over Sønderhostrup Sø, en udpræget Hedesø; Arealet henligger forøvrigt i fuldkommen Naturtilstand, som det vel nok har gjort siden Istidens Ophør, og er kun bevokset med sparsomt Græs og Masser af Gyvelbuske, som i Blomst danner et pragtfuldt Skue. De fredede Arealer tilhører Godsejer A. P. Raben, Søgaard, og Gaardejer Chr. P. Todsén, Bjergskov, med henholdsvis 19,56 ha og 10,44 ha og skal ifølge Nævnets Kendelse blive henliggende i dets nuværende Tilstand og navnlig saaledes, at de i Jordoverfladen henliggende større Sten ikke maa fjernes, ligesom der skal være Adgang for Offentligheden til de fredede Arealer. Nævnet har tilkendt Ejerne en Erstatning, med hvilken de erklærede sig tilfreds.

Imidlertid er Fredningen af Bjergskoven endnu ikke endelig i Orden, idet Sagen af Hensyn til Erstatningerne har maattet forelægges Overfredningsnævnet, hvis Afgørelse endnu ikke foreligger.

XIII. Paa Foranledning af Landbrugsministeriet paa Statens Vegne har Fredningsnævnet i Anledning af Spørgsmaalet om en eventuel Bebyggelse paa de Staten tilhørende Jorder under Domænen Krusaagaard, beliggende langs Aabenraa-Flensborg Landevejen og da navnlig Jorderne langs Vejens Østside fra selve Krusaagaard og indtil den tyske Grænse, indstillet til Ministeriet, at enhver Bebyggelse paa de Krusaagaard tilhørende Jorder langs Flensborg Landevej, regnet mod Syd fra Kobbermøllevejen og indtil den tyske Grænse, under ingen Omstændigheder bør tillades af landskabelige Hensyn, idet en saadan Bebyggelse fuldstændig vilde ødelægge Udsigten over Kobbermølle dalen.

Man tør formentlig herefter gaa ud fra, at Salg af Arealer til Bebyggelse langs Landevejen fra Krusaagaard og indtil Grænsen forsaavidt angaar de under Krusaagaard hørende Jorder Øst for Vejen, ikke vil finde Sted.

I samtlige Tilfælde af foretagen Naturfredning er Fredningsdeklaration, hvor det har været muligt, indført paa de paagældende Ejendomme.

Det er Nævnets Opfattelse, at der inden for Befolkningen er megen Interesse for Fredning ikke mindst af Steder af historisk Betydning, og kun i ganske enkelte Tilfælde har Nævnet maatte opgive ønskede Fredningsforanstaltninger paa Grund af Ejerens Modvillie, grundet paa at fremsatte Erstatningskrav ikke har kunnet imødekommes.

Efterslægten vil sikkert være taknemlig for det Fredningsarbejde, der nu udføres. Det gælder derfor om at benytte Tiden. Mangt og meget, som kan og bør bevares, staar ellers i Fare for at gaa tabt ved Uagtsomhed. Anmodninger om at foretage Fredninger, som Nævnet modtager udefra, viser, at voksende Kredses Opmærksomhed er henvendt paa Fredningsarbejdets Betydning.

Moralbilleder fra det 17. Aarhundrede.

Efter P. Jørgensens „Chronik des Kirchspiels Døstrup“
ved C. I. E.

(Fortsat).

3. Usædelighed.

Overtrædelser mod det 6. Bud forekom hyppigt hos lavt og højtstaaende, hvad de gamle Kirkebøger tydeligt nok vidner om. Medens Præsten sædvanlig skriver omtrent som følgende:

„1618 Doica 22 vel die omnium Sanctorum (døbt) Maren per Tugsens Daatters i Win., som Anders Thomssen i Misthusum bedrog“, er det interessant at læse følgende i Daabsregistret:

„1627 den 5 Xbris (døbt) Marens barn i Drengsted, som Peder Rantzou lockede. M.: Lene Mattes, Hans Perss Jumfru Margret, Karen Nilskun, Lene, oc Maren Hanskun Faddere.“

Lene er nemlig Præstekonen, og hun maa altsaa regne sig det til Ære at staa Fadder ved dette uægtefødte Barn. Barnets Fader Peter Rantzau var yngste Søn af Godske Rantzau den ældre. Han drog senere til Østerrig og ægtede der som østerrigsk Greve Grevinde Maria Francisca Khevenhüller. Barnets Moder Maren fra Drengsted blev meget kort derefter gift med en Fæster paa en af Trøjborgs Halvgaarde i Drengsted ved Navn Jørgen Hansen vulgo Jørgen Smed. Han kom ved dette Giftermaal til Ære ved Herskabet paa Trøjborg. Brylluppet fejredes, vistnok paa Herskabets Regning, i Visby, maaske

paa selve Trøjborg, og som Trøjborgs Tillidsmand spillede han senere en særlig Rolle her i Sognet. I Daabsregistret for 1649 kaldes han „Jørgen Excellentz“, og det var senere en særlig Ære, naar man fik Lov til at bede hans Hustru til at staa Fadder.

4. Børnedødelighed.

Hvor stor Børnedødeligheden endnu var i Midten af det 18. Aarhundrede, viser Præstens og Degnens Forhold i Døstrup. Pastor Nissenius Pedersen Wedel (død 1737) havde i sit Ægteskab 14 Børn, hvoraf de 11 døde tidligt. Degnen Jens Daniel Ludvigsen (gift 1744) havde i sit Ægteskab 17 Børn, og deraf døde de 12 meget tidligt. Endnu dengang forekommer det ret hyppigt, men dog ikke saa hyppigt som i Provst Michel Andersens Tid, at Forældrene, der har deres Børn liggende hos sig i Sengen, ligger dem ihjel og paa denne Maade volder deres Død.

5. Forordninger.

Saa længe Kong Valdemars Jydske Lov gjaldt, hvorefter Drabsmanden kunde sone sin Brøde med Penge, blev der stadig øvet nye Voldshandlinger. Kong Kristian den Femte udstedte saa i Aaret 1697 strenge Forordninger vedrørende Straf for Mord. Bl. a. bestemtes der, at Morderne, naar de kørtes gennem Gaderne til Retterstedet, ved hvert Gadehjørne skulde knibes med glødende Tænger og endelig skulde henrettes paa vanærende Maade. Det hjalp. Ogsaa mod Drik og Svir gik denne Konge kraftigt frem. I hans „Danske Lov“ siges der: „Huis Bøder og Straf, som efter Byens Vedtægt skal udgives, eller for Græsning, eller for andet Byen tilhørendis, bekommis, maa ei til Gilde og Drik anvendis, men til Byens Gierder, Gryfter og anden Byens Nytte brugis“.

Ogsaa med Hensyn til Børnedødeligheden indeholder „Danske Lov“ en Bestemmelse, idet der siges: „Ligge Forældrene deris egne Børn ihjel af Forsømmelse, stande iligemaade aabenbare Skrifte, og give noget til de fattige første Gang. Skeer det anden Gang, da straffis den, som det giort haver, paa sin Formue, eller Liv, efter Sagens Beskaffenhed og Omstændigheder“.

Fra Svenskertiden.

Efter P. Jørgensens „Chronik des Kirchspiels Døstrup“
ved Cl. E.

I Aarene 1627-29 holdt de *kejserlige Tropper* under Tilly og Walenstein den jyske Halvø besat, men Døstrup Sogn synes at være blevet forskaanet for de ukærkomne Gæster. I Lovrup grasserede der

i Aaret 1629 en slem smitsom Sygdom, der muligvis er bragt dertil af Fjenden, men ellers findes der i den gamle Kirkebog intet, der hentyder til Krigen. Derimod kan Kirkebogen fortælle ikke saa lidt om de to Svenskerkrige.

Den første Svenskerkrig.

I December 1643 blev Danmark pludselig overfaldet af Sverige. Den svenske General *Torstenson* drog fra Tyskland, hvor Trediveaarskrigen stadig rasede, ind i Hertugdømmerne med en stor Hær. Hertug Frederik den Tredje paa Gottorp tilkøbte sig Neutralitet og Frihed for Indkvartering ved at overlade ham nogle Byer og et af sine Amter; desuden betalte han en Pengesum og lovede ikke at hjælpe Torstensons Fjender. Alt dette var sket, da Pastor Jens Mickelsen skrev følgende i Døstrup Kirkebog:

„3. Januari Bleff Niels Nielsøn eller Niels Westen Jordan (begravet), som Vaar det første Lig samme Aar 1644. Same Nyt Aar Vaar Bedrøffelig. Thi Suenschen Vaar da indfalden i Kloster, Tønder oc Hever (Højer) paa Gotterups Lande i Holsten. Vaar mange hos os Sielff, gjorde stor schade med Reffueri. Gud Ved icken banghd Vi da haffue etc. So Vi Matte saa got som skiule os til at begraffue denne Salig Mand aff fruct fo fienderne. En Erlig Christen Mensehe“.

Præsten Jens Mickelsen selv maatte skjule sig for Fjenden, hvad Pastor Johan Peter Brorson fortæller følgende om:

„Denne Præst (Jens Mickelsen) levede i den svenske Krigs Tid, da Præstegaarden en Tid lang var de svenske Officerers Kvarter, i hvilken Tid denne Præst opholdt sig i Nørkiær tæt her ved Døstrup Bye, hvor han under aaben Himmel studerede til sine Prædikener og var til sin kummerlige Ophold forsynet med et Stykke tørt Brød. Fjenderne skøde efter ham, naar han undertiden til andre Byer drog i Embedets Forretninger, og blev dog ikke truffen.“

Maaske har Præsten dog ikke selv været helt uden Skyld i, at Svenskerne forfulgte ham, thi han har aabenbart været en stridslysten Mand, hvad følgende Optegnelse kunde tyde paa:

„Den 28. Janv. som Vaar Paa fiend Søndag effter Trium Regum 1644 imod Afften døde 8. Christen Nisøn i Winum oc Bleff Begraffuen Onsdag dereffter 31 eller siste Janv. Oc det Vaar i Suensches tiid, der hand haffde jydland intagen, oc samme tiid laa der Thu i Losement til Christen Nisons, der hand døde. En Erlig god Gudfructig fredsomelig Mand. æt.)* 80. Gud Ved best, huad for en Banghed der Vaar her Paa Jordan i samme Ufreds Tider. — Samme Tid til Begr. Ære Øl kom jeg Vdi en stor Parlament med en Foærer NB.

*) æt. = Alder.

En aff Suenschis folck et quod pro sepultura accipi, in reconciliatio-
nem tradidi.“

I Slutningen af Februar laa Svenskerne endnu i Sognet, hvad der
ses af følgende:

„Anno 1644 28. Februarii døde Jess Jensøn Vdi Vinum S. Chri-
sten Nisøn Naabo. En God Gudfructig stille oc Trofast Dane Mand.
æt. 90 ringe 7 Vger. Tempora Svecj. i hans Huss laa 7 Aff Suin-
sches folck.“

Rømøs Tilbageerobring og Slaget i Lister Dyb melder Pastor
Jens Mickelsen ogsaa om i Kirkebogen:

„Freddag post Dom. Reminiscere i Dagning døde Lauritz Rost i
Lorup. En Erlig fredsomelig Dane Mand. Torsdag Aften tilforn kom
Kongens folck oc Skiød fast Paa Rømø Paa de Tuinde Skantzer, som
Svensken haffde bygt, Vand skantzen, oc fick folcket, som Vaar Paa
Landet. Sepultus est Memoratus vir Dom. Oculi.“

„Dom. Jubilate Jordet Jeg en fattig Quindis Barn, som døde Lef-
fuerdag tilforn i tand. Onsdag derefter kiempede Kongens 9 Skibe
med Svinskens 26 Skib, som di Hollander lantte Svinsken Vde Ved
Listgab. Men Kongens Skib skød haart ind paa Hollenderns Skib
och skød Mange ihiel en part Lemleste. Dø Joheva pacem.“

I Begyndelsen af September rykkede 10 Regimenter Svenskere
under Oberst *Wrangel* atter ind i Hertugdømmerne, og nu kom Sven-
skerne igen til Døstrup Sogn.

„Anno 1644 den 24 9bris Doica 23 bleff Thøge Hansen jordet,
som 3 Dage Tilforn bleff ihielskøt aff en Suenske Rytter Ved Hussom
Aa. Gud giffue hannom en glædelig opstandelsse for Christi schyld.“

Denne Gang flød der altsaa *Blod*, og det blev ikke ved dette
ene Tilfælde:

„Jep Nielsen i Winum, En god Dannemand Bleff schøt aff en
Rytter 8 Dage effter Pintztag (1645) Ved Rostbro och Bleff Jordit aff
Sine egne børn Vden Prest oc Predicken ætatis 68. G. g. h. en gleder-
lig opstandelsse oc Gud styr oc straff de Vilde Bester for Jesu pinis
schyld“.

I andre Tilfælde har de „vilde Bæster“ imidlertid holdt *streng*
Justits:

„Tissdagen post Dnicas 22. bleff en suenske Rytter skot ihiel. it
skud igienom Tynding oc it skud i Panden imellom Panden ved Naffn
Christoffer, fordi hand for 14 Dage siden haffde i Druckenskab ihiel-
skud en fructsomelig quinde Vdi hellehauen oc bleff begraffen i den
Sønderside i Kierckegeaar Høy oc Predickedede Feltz Predicken offr hans
lig Udi Voris kiercke“.

Denne henrettede Svensker fik senere Selskab af en Kammerat:

„Bleff her en Suinske Rytter død i Wollum oc Bleff begraffuen i Døstrup Kirche gaar, som lenge Vder dass Regiment haffde Verit kranck noi Johan, den Tid Wrangel med sit folck 14 Dage haffd her omkring Inquatering otte Dage for S. Mickelss Dag Ao. 1645.“

Ogsaa *Soldaterbørn* ligger begravet paa Døstrup Kirkegaard:

„Tu Dage tilforn (September 1644) bleff en liden Rytterdreng jordet, som aff en Hest siges at Vere ihielslagen. G. g. h. en glædelig opstandelse.“

Anden Juledag 1644 begravedes „Et barn, som en Rytterhore haffde nedsaat Vnder noget Halm i Orby til Nils P'ses“.

Hvorledes Svenskerne i denne Krig *huserede i Døstrup Sogn*, ses ogsaa af et Tingsvidne fra Lø Herreds Ting, dateret Lørdag d. 5. Maj 1649. Det behandler en Strid om noget Fæstjerd, som Præsten Jens Mickelsen har bortfæstet til „Lyde Smey i Winum“, men som „hafver leggit Af Arrilz Tid til dend Gaard og stafven Hans Knudsen nu paa-boer“. Enken efter den tidligere Fæster Jens Nielsen, Maren Jappes, betegnes her som „en fattige Encke, som efter denne beschwerlig Schwenske Feyde war kommen *fra ald hind Formue* og hafvede lyd tilforne, saadanne en Jammerlig Ildebrand“. Og om Præsten Jens Mickelsen hedder det i samme Tingsvidne: „Andre gamle Documenter og schyldbrefve, som war derpaa, Ehr mig fattige Mand i denne Schadelige Finderss tid med andet mit timeligt og Rørligt Gods borttaget, og af Finderne bortrøvet, som desswerre hver mand Nochsom ehr vitterligt.“

Den 2. og 3. Svenskerkrig.

Denne Sag fik altsaa sin Afgørelse, efter at Freden med Svenskerne var sluttet den 13. August 1645 i Brømsebro. Men den 1. Juni 1657 satte Frederik den Tredje sit Navn under Krigserklæringen mod Sverige, og nu begyndte Krigen igen. Den 22. Juli 1657 marcherede Karl X Gustav ved Trittau ind i Holsten. Han sluttede et Forbund med sin Svigersøn, Hertugen af Gottorp. Svenske Strejfskarer lod sig nu igen se overalt, ogsaa her i Sognet, og der flød igen *Blod*.

„Pridic Dom. 14 post Trinitatis 1657 som vaar den 29. Augusti Døde Nis Christensen i Vinom i Kloster vnder Badskerens Hender, som bleff den 20. Augusti huggen i sit Hoffuit Paa Vinumsteene aff en Suinske Rytter. En God Ærlig trofast Mand. Ætat. 40. Bleff jordet den 31. Augusti 1657.“

Mon Vinum Sten skulde være Grandestenene?

I *Daabsregistret* findes følgende Optegnelser, der minder om denne Krigstid:

„Dom. 16 post Trinit. Christnit H. Per i Skadtz Lauritz Tofftes Daatter Elso tempore Suecorum.“

„Dnica 2 post Epiphan. døbte Jeg i Niss Christensens Huss i Winum Anderss Marquertenters Daatter och bleff Christnet med 3 naffne Catharina Elizabeth Christina. Uxor mea commater dd. 2 Joachim.“

Den sidste Optegnelse viser, at der ogsaa har været *danske Tropper* i Sognet. Iøvrigt undrer Præsten sig med Rette over den Rigdom af Navne, som Barnet faar med, da det dengang var Skik og Brug, kun at give Barnet et Navn. Men Barnets Fader har jo betalt godt.

Den 26. Februar 1658 sluttedes Freden i Roskilde, men allerede den 7. Juli 1658 besluttedes paa Gottorp den nye Krig mod Danmark. Døstrup Kirkebog har ogsaa noget at fortælle fra denne Tid; først følgende *Vielse* fra Tiden mellem Krigene:

„1658 den 15. April som Indfalt Torsdag efter Paaske hellige Dage i Paaske Vge copulerede Thuiende Personer i Jorgen Smedtz Hus i Drengsted, hand Var en suinske Rytter, som den Vinter Var en frei Rytter ved Bredbro Ved naffn Hans Skillerkneckt, hun Var en Knipels Pige aff Tønder, Ved naffn Ingeborre Brodersdatter, och gaff dem Zedel, att de Lovlig Var samenviet til Eckteskabstادت.“

At Hans Skillerkneckt kunde opholde sig her efter Fredsslutningen, skyldes vel, at han var en „Frirytter“, hvad formodentlig vil sige, at han havde tjent den Tid, som han var hvervet til. Det er værd at lægge Mærke til, at Bruden var en Kniplingspige.

„1658 Dom. Exaudi Jordet Thuinde Suinske paa Meolden Kiergaard, som drucknede i Aa emellem Lund och Meolden, den ene var en Polske hen ved 18 Aar, den Anden en høytysk 26 Aar Vngefær. De kom begge i et graff oc Prædickede Jeg offr deris Lig paa Prædickestolen Effter Evangelii Forklaring samme Søndag.“

I Freden i Roskilde var den 2. Maj fastsat som Termin for Rømningen af Landet. Iøvrigt skriver Falck i sin „Handbuch des Schl. Holst. Privatrechts“, at Svenskerne ikke rømmede Landet efter Freden. De to druknede hører altsaa til Efternølerne.

Svenskerne har vel ikke gæstet Døstrup Sogn i denne sidste Krig. Derimod har man sikkert ogsaa her som andre Steder haft at lide under den danske Konges Forbundsfæller Brandenborgerne, de Kejserslige og Polakkerne. Her paa Vestkysten opholdt sig *kejserslige Tropper*. Den gamle Fæster Niels Nissen i Skærbæk, f. 9. Nov. 1622, død 19. Maj 1690, skriver i sin Bog: „Anno 1658 paa Juleaften kom den *Brandenborgske Armee* her at ligge i Quarteer“. Til samme Tid har disse Tropper rimeligvis været i Døstrup, eller gælder om hele Døstrup, hvad vi i Rigsarkivet i „Antegnelse Paa Cannicker, Hospitalss, Kierkens, Adelens oc Andre dieris Thienner vdi Sønder Jydeland Wnder Ribberhuss Lehn Belegendiss Anno 1661“ findes bemærket ved Jens

Hansens Fæstegaard i Døstrup „affbrend i de Brandenburgsche tid aff di dansche Regementer aff Velb. Jørgen Høgs folch“?

Pesten.

Med de fremmede Krigsfolk kom ogsaa *Pesten* til Sognet.

Pesten synes at have begyndt at grassere ved Nytaar 1659. I Aaret 1659 døde i Døstrup Sogn ikke mindre end 105 Mennesker af Pesten, og denne skrækelige Sygdom rasede, som det synes, endnu i det første Kvartal af 1660, da der døde 16 Mennesker, altsaa lige saa mange, som der nu ved større Folketal begravnes i et helt Aar. (Døstrup Sogn havde 1769 677 Indbyggere, saa man kan regne med, at mindst $\frac{1}{6}$ af Sognets Befolkning er død af Pesten).

Det hændte, at Præsten paa een Dag maatte jorde fire Lig. Ved denne Sygdom kunde det ogsaa ske, at den syge løb bort i *Raseri* og paa denne Maade udbredte Sygdommen videre. Om et saadant Tilfælde skriver Præsten i Aaret 1659:

„Dom. II. post Trinit. 1659 12. Junii Jordet Jeg Per Tecker i Drengsted, som den 9. Junii bleff dødfunden i Lygumskoff i hans Raseri ved Tegel ounen. Ano ætatis 45“.

Den 26. Maj 1660 sluttedes Freden i København, men da var Sognet kommet i *Fattigdom*, hvad der tydeligt ses af den gamle Kirkeregnskabsbog, som opbevares i Arkivet i Viborg:

„For Ao. 1657, 1658, 1659, 1660 haffuer Kirchen inttet Kunde Niude aff Sin Indkomme, formedelst dend forfærdeligee Kriig och Misswextt och formedelst en stor Deel aff Sognen Vor lidde och Sognefolchen forarmede och en stor Deel heddøde.“

SAMLEREN.

Gammel Vise fra Sundeved.

Opskrevet i 1880 ved H. P. Hansson,
Aabenraa.

Verden hun løber saa underlig om
Det mangan en højlig maa beklage
Det være sig enten en ond eller from
Saa maa han dog Sorrigen smage
Tiden løber saa hastelig hen
Før man det ved, saa har den en End'
∴; Og vil vore Dage fuldende. ∴;

Kjærlighed nu er saa kold som Staal
Og Ærlighed er ej at finde
Thi mangan det nu med sin Tunge tal

Som han udi Hjærtet ej mener
Thi raader jeg Dig min kjæreste Ven
At tage alle Tid vare paa den
∴; Enten Du est ud eller inde ∴;

Saa lader os drikke en Gang run-
den om
Og gjøre hinanden god Lige
Og hvo som ej drikker den Skaal
til Bund

Han elsker ej vore Piger
Skaalen vil jeg drikke for Kjæresten
min

Og lade iskjænke for Broderen din
∴; Som sidder paa venstre Side. ∴;

Duen hun kurrer og vener sig
Og ganger ved hviden Strande
Sørge fordi, hun sin Magt har mist
Derover hun er ud i Vaande
Det gaar mig og nu fast ligesaa
Hvorfor jeg med Duen kurre maa
:,: Og gange med hende ved Strande :,:

Skilsmis ak Skilsmis hvi est du saa
 haard?

Hvi monne Du mig saa plage
Det er for mig nu en Hjertesorg stor
At jeg fra min Kjærest maa drage
O Rose fin! Allerkjæreste min
Jeg holder dig udi Hjerte og Sind
:,: Til Døden mig give en Ende. :,:

Om nogen herover vil glæde sig
Da gid han det samme maa prøve!
Thi aldrig staar nogen saa sikkerlig
Han snarlig kan komme i Møde
Lykken hun er ubestandelig
I Dag gør hun fattig imorgen rig
:,: Det har vi erfaret af mange. :,:

God Nat, god Nat Allerkjæreste min!
Min Tid er ej længer at blive
Jeg maa nu derfor drikke Skaalen Din
Og siden paa Rejse mig give
Det smerter mig ret hjertelig
At jeg kan ikke blive hos Dig
:,: S'gjærne som jeg vilde :,:

Tiden den kommer og Tiden bortgaar,
Sig alle Ting monne forandre
Thi naar man tænker, at tryggest
 man bor

Saa maa man snarligen vandre
Her hjælper slet ingen Bekymringer til
Men alt maa være som Gud have vil
:,: Han alle Ting monne forandre. :,:
Lykken hun er en saa underlig Ting
Som rører sig aarle og silde
Det gaar ikke alt efter Menneskers
 Sind

Men alt efter Herrens Vilje
Thi han er en Herre mægtig og bold
Han haver alting i Magt og Vold
:,: Og alting kan underlig vende. :,:
— —

Remse.

Lille Mie Maj Møe,
hun sku hen å riv hind Hø,
di tyk Lys i di stoe Stak.
Der blev hun en Gjød vaer.
Hun var en Kvind som en Karl,
derfor traadt hun æ Gjød i Laend,
syv Al ind i æ soet Heed.
Der kom æ Borremester a æ stoe
 Gaed,

han vild så gjern den Gjød smag,
tolv Tynder hæend han op i Røg,
tolv Tynder såltet han i Eddike å Løg,
tolv Tynder bød han di Riber Borrere
å den gamle Mand fra Norge,
han kom så sild te Torre,
han bød for det Gedehoj
Løgl å Laas,
en ørken Gaas,
en nybaarn Ko,
en fisten So,
en graa Hat
å en gammel Kat.

Fjorten Skilling er nap en Mark.

Markus Lorenzen, Jejsing.
— —

Notmark Kirke skulde først
bygges ved Trosten (Tors Sten) ved
Katrød. Alt hvad man byggede om
Dagen, blev imidlertid bortført om
Natten, og saa byggede man den,
hvor den nu ligger.

Trosten er en lille Lund, efter
Sigende et gammelt hedensk Offer-
sted, hvor der tidligere har været en
Stendysse.

Hans Andersen, Almsted.
— —

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Tønder

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

Udkommet er:

H. P. Hanssen:

ET TILBAGEBLIK

Barndom og Ungdom.

Kr. 7,75.

Bogen kan faas gennem

Hans Beck's Boghandel

Tønder.

Johs. Paulsen Schmidt's Boghandel, Tønder

Vestergade 67

Telefon 261

Stort Udvalg i Skønlitteratur, Fyldepenne, Æskepost, billige franske Raderinger og Lædervarer.

Hurtig

og præcis Besørgelse af alt indenfor Bog-, Kunst og Musik-Branchen fra Indland og Udland.

I VESTSLESVIG

bør man læse

VESTKYSTEN.

Bil-

Traktor — Motor — Maskin

Smøre-

Olier

Fedt, Vognsføre, Gear-
kasseolie og Drivremme

kun Ima Kvaliteter

CARL BORCH

Tønder

Telf. 44

V. J. LUND

Bogbinderi og
Protokolfabrik
TØNDER

Østergade 40

Over Gaarden

Alt Bogbinderarbejde
udføres hurtigt og solidt.

**LYS & KRAFT
RADIO**

STOREGADE 24 — TLF. 378

N. PICULELL

Sønderjydsk Maanedsskrift Tønder

Postgiro Nr. 9816.

Abonnementspris fjerdingaarlig ved Posten Kr. 1,65, — i
Boghandelen eller frit tilsendt fra Seminarielærer Eskildsen
i Tønder Kr. 1,50.